

Dr. J. E. Bor | Pregled slovaške književnosti v l. 1939-40

Pretzeklo in polpreteklo leto sta pomenili zgodovinsko razdobje v življenju slovaškega naroda. Divji vihar svetovnih dogajanj se je presel tudi na našo rodno zemljo in vsak hip je grozil demon uničenja, da bo zajel tudi slovaško celoto. Slovaški narod je postal igralec in opazovalec tega svetovnega gledališča, v katerem so se menjavali usodni dogodki drug za drugim. Borba se je končala zmagovito za slovaški življenja zmožni narod, ki raste iz samega sebe in si odslej daje sam svojo smer. Izpolnile so se sanje naših velikih narodnih buditeljev — Bernolaka, Štura, Vajanskega, Hlinke, vroče težnje celih pokolenj delavcev na »dedni narodni njivi«. Porodila se je samostojna slovaška država, Slovaška republika. Slovaški kolektiv se je vključil v koncert samostojnih srednjeevropskih držav z vsemi prilastki moderne države. To vzvišeno zgodovinsko gibanje, odločitev za samoohrano, se ni dotaknilo negativno ustvarjajoče slovaške duše ter ni pustilo za sabo rušeče stopnje v duhovnih in literarnih vrenjih. Da, prav narobe. Slovaška duša ni mogla ostati brezbrizna ob krizi evropske zgodovine, ob prelomu vrednot in mednarodnih pogodb, ob zlomu Češkoslovaške države ter ob samobitnih možnostih, ki so nastale iz tega. V času sedanje netrdnosti vsega je slovaška politika pokazala, da je na višku, da je brezkompromisna, da gleda naprej in da je stvarna. Taka je postala zadnjega časa v slovaškem tvornem razmahu predvsem poezija, ki je sedaj vse bolj neposredna, organsko rastoča iz novih virov časovne inspiracije in motivacije, manj pa proza ter zopet več literarna veda, rešujoča podrobno sodobne in perspektivno dosegljive probleme.

Leto tesnobe in sproščenosti je velikopotezno zrcalil v svojih pesmih predstavnik današnje slovaške poezije Valentin Beniak v knjigi Vigilija (Vigilia, knjižica Slov. pohladov 1939). Je to pesniški dnevnik nekoga, ki se je znal identificirati z narodom in njegovo problematiko, njegovo bolestjo in upi. Je to brevir novega slovaškega nacionalizma in novih stvarnosti, premišljenih in ustvarjenih močno in udarno. Je to knjiga nenavadnih pesniških navdihov in visokih duhovnih napetosti. Napolnjuje jo kristalna ljubezen, čista vera in neposrednost, ki rasto iz tega, kar bi lahko imenovali — rekonstrukcijo atmosfere, njen lirično pesniški ozon, ki razvonjava nehote bralčevo bit. Stara dejstva so osvetljena na nov način, zunanji relief se umika pred žgočo sondo druge, nevidne realnosti. Nad intimno plastjo se dviga stavba resničnosti z vse bolj razsežno vrednostjo. Lirična prvina zbirke je okrepljena s preroškim daljnovidstvom in globokostjo, kakor je opozoril že dr. Mečiar.

Po intonaciji se k Beniaku približuje Jan Kostra z zbirko »Moja domovina« (Moja rodná, Matica Slovenska 1939). Razdelitev zbirke na dva dela: Moja domovina ter Mrk pesmi izvira iz dvojnosti inspiracije in vsebinske osnove. Prvi del zbirke vsebuje spomine na otroški svet,

njega zanimanja, lepoto in minljivost, povezano na draga mesta, osebe, predmete in predvsem prostore vseh teh dogodkov: na lepoto rodne zemlje, ki jo je pesnik spet odkril v perspektivi daljčasne brezbriznosti. »Ti, bosa moja kraljica, / pastirička jagnet najboljših, / svetnica, vsa žareča v soncu, / perica podpasana / na bregu najslajših vodá«. V drugem delu odmeva nemir časa, ki ograža samo osnovo ustvarjanja in poezije, fantóm vojske, ki namesto peresa tlači v roko orožje. Potrebo moči, dejanja poudarja z aktivističnim bojem ter s pravo ceno smisla za dolžnosti. Svežost, duhovnost, nova pesniška beseda in svojevrstna tehnika verza, polna udarnosti, lirične emocije in nazornosti, vse to je opozorilo javnost na mladega lirika in dvignilo njegovo lirično tvorbo v slovaški književnosti na vidno mesto. Kostra postaja najsilnejši pesniški pojav skupine ljudi, ki so se oglasili k besedi pred osmimi leti. — Živo podobo burnih dogodkov, ki jih je pripravljala tesnoba, boleost, strah, jeza, razburjenost in spet upanje v prihodnost, podaja dokumentarna antologija »Pred ognjenim zmajem« (Pred ohnivý drakom. Miestny Odbor Matice Slovenskej v Bratislave). Je to vsestranski duhovni pogled na dogodke, ki so imeli temeljni pomen za biti ali nebiti slovaškega naroda, napojen z duhom, vrenjem in nemirom rodne zemlje. Ta kritični izbor jasno kaže glavni izvir slovaške poezije, zaupno in tesno spete že od davnaj z usodo kolektiva, čeprav je pri tem zanemarjala »modne« pesniške motive, prihajajoče iz inozemstva. Pesnik Novomeský je opozoril prikupno nase z zbirko »Svetniki za vasjo« (Svätý za dedinou), ki pomeni korak naprej v njegovi tvorbi. Rudolf Dilong, predstavnik slovaškega surrealizma, je izdal tri knjige, ki pa so bile različno sprejete od kritike in javnosti. »Jaz, sveti Frančišek« (Ja, svätý František), Mesto z rožo (Mesto s růžou) in Muškát (Ria Vale). Dilong je nadarjen pesnik, toda v zadnjem času se mu očita preveliko uveljavljanje slikovitosti na škodo drugih duhovnih možnosti ter lov za efekti, ki niso v ravnotežju z njegovo nadarjenostjo. Po Dilongovi iniciativi je začel izhajati namesto ukinjenega »Pramena« pri Urbaneku časopis »Novo slovo« (Nova beseda). Dilong je frančiškan. Njegov redovni tovariš Svätoslav Vengel se je predstavil že z drugo zbirko »Vstop na goro Tabor« (Vystup na horu Tabor, Edicia Lipa), v kateri prijateljsko in pesniško nazorno opeva temeljna življenjska vprašanja. V harmoničnem spajanju meditacije in nežnega lirizma je mik in draž te zbirke, spadajoče v duhovno okolje, iz katerega je pesnik izšel. Priložnostni pesniki, kakor so na pr. J. Milov z zbirko »Zatišje« (Zavetrie, Trenčín, 1940), in Ladislav Hohoš s knjigo »Verujte!« (Verte! Spol. sv. Vojtecha) bogaté pesniško žetev zadnjega leta bolj po tematski strani kakor pa po umetniško-ustvarjajoči. Ni v njih še v celoti premagan primitivni napor za lastno misel, obliko in svojevrstno razlago sveta. Izmed starejših pesnikov so bili izdani dragoceni izbori in zbrani spisi tako M. Razusa, A. Sladkoviča in Jana Kraľa s komentarjem dr. Mečiarja.

Pričevanje o časih, ki smo jih vsi preživljali z največjo pozornostjo, podaja v prozi T. J. Gašpar v svoji nevsakdanji knjigi »Veliko leto«

(Velký Rok, izdala Matica Slovenska). Gašpar odkriva železno nujnost dogodkov s sentencami, napadi in analizo ter podaja pravi smisel prehoda slovaškega javnega življenja. Beleži, opazuje, vrednoti, kritizira in veruje. Bil je po pravici označen za »vest svojega naroda«. Gašpar se je s svojo poslednjo tvorbo postavil popolnoma v službo slovaške republike kot slovaškega kolektiva. Slavi dobre sile in razvnema zgodovinsko tvorne moči in vrednote. Gibajoča sila vseh njegovih člankov je ljubezen do naroda, vera v njegovo bodočnost in topel optimizem, ki zavrača dvomeče in maloverne egoiste. Pestrost knjige je podana z raznovrstnostjo člankov. V Gašparju živi kult velikih osebnosti, kakor so Hlinka, Tiso, Čatloš itd. ter tipičnih realnosti, ki se vežejo naravnost na režim, kakor so n. pr. Hlinkova garda, Hlinkova mladina, Stranka ter druge nove slovaške stvarnosti. Rekonstrukcija dogodkov v zvezi z rojstvom slovaške samostojnosti podaja reportaža Karla Murgaša »Narod med Donavo in Karpati« (Narod medzi Dunajom a Karpátami). So to zapiski o razgibanih dneh, tednih in mesecih. Odsekano, toda nazorno. Murgaš govori samo to, kar je sam videl, čutil in doživel. Smatra se za vojaka, avantgardista. Mestoma je dobro izrazil globok pogled, idealistično vero in novinarsko spretnost. Njegova knjiga ima dokumentarno ceno, je pisana zanimivo, čeprav včasih lomi čudno po svoje zgodovinska dejstva. Nekateri odlomki imajo svežost in neposrednost dnevnika. — Novost je knjiga Alojza Miškoviča »Popravljená krivica« (Napravená krivda). V nji načenja vprašanje zopet k domovini vrnjenih spiško-oravskih okrajev, ki so bili prej pod Poljsko. Miškovič poudarja s statistikami, zemljevidi in z razborom jezika ter tuje literature materinsko pripadnost tega ozemlja k Slovaški. Tako je storil zaslužno delo, obenem pa tudi pionirsko. Miškovič nima namreč znanstvenih ambicij, čeprav je stvarno nabral veliko novega gradiva. Tudi ni njegova knjiga že rešitev tega vprašanja, temveč samo napotek k reševanju. Dr. Bartek je napisal knjigi zanimiv uvod. — Knjigo humorističnih črtic »Sonce nad zemljo« (Solnce nad zemou, Trnava, Urbanek) je izdal Andrej Dobrota, ki je tip nekakšnega novega kukučinskega pripovednika. Dobrota ima lahek slog, bogato besedo in svež humor. Prva izdaja je bila takoj razprodana, kajti Dobrota je udaril na ton, ki vsem ugaja ter je naravnost iskan, da razvedri sivo vsakdanjo monotonost. Repertoar zgodovinskih povesti je povečala knjiga znanega Jozefa Braneckega »Trenčín, Trnava«.

Mladi novelist Štefan Graf je prišel z romanom »Borba« (Zapas, Matica Slovenska), v katerem obdeluje snov iz mestnega okolja v okviru usode malega uradnika ter je tako z njim plačal davek tako imenovanim romanom s sociološko usmerjenostjo. Graf je dober analitični opazovalec človeške bede ter negativnih pojavov slovaškega življenja (recimo — židovstva), toda njegove šolske označbe so večkrat glose ter se utapljujejo v banalnosti, njegova ponosna koncepcija ni v ravnotežju z umetniškim izrazom. V stavbi oseb, zgodbe, v reševanju zapletov je dosti elementarnih napak, toda zato še ni treba delati križa nad pripovedno bodoč-

nostjo mladega avtorja, saj ima ponekod in včasih dober zamislek ter ustvarjajoč razmah.

Na Mazačevem natečaju je bil nagrajen roman nadarjenega pesnika Ludo Ondrejova »Jerguš Lapin«. V njem slavi pisatelj junaškega primitivca, janošikovskega, razbojniškega kova, ki vsemu navkljub zmagovito prenaša svoje življenje. Jerguš Lapin je zapleten v neskončno vrsto nezdod, toda ne podleže ne nevarnostim svetovne vojne ne boljševiške revolucije. Je naravnost legendarna postava, katerega ne more nič prevariti, ne izdaja ne smrt najbližnjih. Velik delež pri uspehu tega romana je pripisati slikoviti transpoziciji ter pesniškemu lirizmu, toda Ondrejov je kljub temu znal psihološko prepričati o usodi svojega junaka. V tem je njegova sila. Obenem pa je tudi istočasno prikazal večno lepoto prirode z gorami, potoki, samoto, boj s kvarnimi risi civilizacije in egoizmom modernega človeka, notranje razbitega in nediscipliniranega. Ondrejov je svojo zidealizirano predstavo umno presadil v razore živega življenja, v čemer je njegova velika vrednota. Iz snovi, ki je bila že večkrat obdelana po vzoru Janošika, je znal ustvariti novo bitje. Kult junakov, ki cvete v današnjem evropskem življenjepisnem romanu, je dobil tu novo inačico, ki se ne plaši pred anonimnostjo in sega prav v dno narodne domišljije, da bi iz njenih bogatih izvirov ustvarila novo postavo. — Uspeli novelistični poizkus pomeni tudi zbirka novel J. H. Čajka »Naočniki« (Okuliare, Spolok Sv. Vojtecha). Čajka ne zna vedno neposredno in nazorno zajeti življenje, ima pa smisel za sodobno slikanje vaškega človeka, ki je postal bolj problematičen in bolj raznolik ob novem, kompliciranjšem duhovnem in snovnem življenju. Slogovni mehanizem beži pred nami včasih v praznini, največkrat pa se drži na površini stvari. Smo tu v oblasti nekakšnega razrednega impresionizma. Mislim, da ima Čajka, ki se je sedaj oglasil k besedi, pred seboj literarno bodočnost ter nikakor ni brezdušen in izumetničen.

V vseletno bilanco se pozitivno uvršča sedaj tudi slovaška znanstvena literatura. Filozofsko znanstveno knjigo s posebnim pogledom na slovaško državo je izdal docent dr. Št. Polakovič »K temeljem slovaške države. Filozofski eseji« (K základom slovenského štátu). V osnovi je to načrt ideologije slovaškega naroda in države. Polakovič prikazuje vznik slovaške države kot naravno nujnost tradicijskih borb, kot plod nacionalistične revolucije, ki korenini v Bernolakovcih, kot logično zahtevo prirodnega prava ter upor proti škodljivcem slovaške rase. Polakovič je živ, nenavadno prožen in podkovan intelektualec. Prirodni red veže z nadprirodnim, meditacijo z intuicijo, knjižno znanost s pogledom na živo življenje. Opravlja službo znanosti o življenju in njega problemih, ki zahtevajo takojšnjih odgovorov in rešitev. Polakovič ni tip knjižnega molja ali muzejskega učenjaka, zaprtega v slonokoščeni stolp lastnih abstrakcij in jalovega teoretiziranja, temveč je praktičen filozof, realen, dobro pripravljen proti poceni invektivam in abstraktno knjižni neživljenjskosti. Znanstveno vrednoto dela mu zvišuje še tudi zmožnost navdušenja, občudovanja in ljubezni. Polakovič ve, da se moremo pred

svetom uveljaviti s samoraslo kulturo in nrvnostjo, osnovano na tradicijskem krščanskem duhu slovaške preteklosti. Polakovič je s svojo knjigo postavil duhovno filozofsko opravičenost naši narodni samobitnosti, poleg tega pa je vnaprej narisal tudi smernice, kam naj se razvijamo v bodočnosti. Je to v skladu z našim pogledom na poslanstvo pesništva in prave filozofije. Čisto filozofični duh naj stopa pred razvojem, naj ga sluti in napoveduje. Vsak drug način filozofije je samo znanstven in dokumentaričen.

Končno je dobil celotno razlago in monografično vrednotenje največji pesnik slovaške minulosti Hviezdoslav v delih A. Kostolneha in dr. St. Mečiar. A. Kostolný »O Hviezdoslavovi tvorbi« (O H. tvorbe) se je lotil monografično obdelati pesnikovo delo. Mestoma zanimivo osvetljuje Hviezdoslavljevo poezijo, katere pa še ni pravilno ocenil in končno veljavno ovrednotil. Celotna pesnikova podoba je megljena, ostala je v povprečnosti. Kritika mu je očitala porabo teorij, ki so že zastarele, kakor fonetike in pozitivistične metrike. Dr. St. Mečiar je imel manjše ambicije, pa je zato bil srečnejši. Izbral si je klasično Hviezdoslavljevo pesniško delo »Hajnikova žena« in jo razbral na 230 straneh na analitični način ter jo kritično ovrednotil. Njegovo delo je zelo temeljito ter pri nas novo po zasnovi in metodi, pisano z edinstvenim elanom, smislom in razumevanjem stvari. Mečiar je brezkompromisno obračunal s predsodki svojih predhodnikov, problem je postavil v vsej obsežnosti in svojo tezo razvil možato, globoko in stvarno. Dr. Mečiar je prožen in odgovoren ocenjevatelj, ki ima svojo lastno iniciativo in voditeljske zmožnosti, s katerimi pozitivno posega v stavbo nove duhovne kulturne Slovaške. Mečiar je eden izmed teh, ki so se nesebično postavili v službo nadosebnih in nadčasnih vrednot. Tudi »Slovensky Pohľady« so pod njegovim uredništvom dobili življenjsko svežost in širino področij.

Skoraj istočasno sta izšli knjigi M. Bakošova »Razvoj slovaškega verza (Vývin slovenského verša, Matica Slovenska), ter J. K. Šmalova »Življenje v besedi« (Život v slove, Edicia Svetlo 1939). Bakoš se je lotil sintetične podobe razvoja slovaškega verza v duhu formalistične metode. J. K. Šmalov pa je zajel podobo in delo pisatelja Miloša Urbana. Šmalov je nadarjeni kritik, razgledan in globok. Ima svojevrstno metodo in koncepcijo. Proti diletanstvu in ozkemu pojmovanju literature postavlja duhovni univerzalizem. Na originalen način zna povezati tudi lirično prvino z znanstvenimi ugotovitvami. Ni samo analitik, temveč tudi sintetik. Ne ostaja na površini, temveč prihaja tudi k jedru. Dobro ga je označil mladi in duhoviti literarni zgodovinar dr. J. Ambruš: »Šmalov se nam predstavlja kot kritik in estetik z razvitim smislom za lepoto, utemeljitev in resnico, včasih na bloyevski način trga masko farizejstva s primerjavami in slogovnimi podobami, kakor zna pri nas še zelo malo ljudi (Slov. Poh. 55 letnik, str. 727). — Dr. A. Mraz riše v knjigi »Odlomljena veja« (Odlomená vetva) življenjsko in pisateljsko usodo maršala Petrovskega. Mraz podaja dramatičen lik predstavljenega ter notranjo podobo njegovih novel in črtic.

Kulturno narodno poslanstvo Bernolakovcev je razbral dr. Zlatoš v knjigi »Sveto pismo Bernolakovcev« (Písmo sväté Bernolákovcov, Spolok sv. Vejtech). V njej prinaša več novih podrobnosti ter nazorno osvetljuje postavo Juraja Palkoviča. Za važno moramo smatrati knjigo V. Riesa o Fr. Rihardu Osvaldu, A. Pražaka o Literarni Levoči ter zlasti knjigo dr. Fr. Hruškoveškega »Slovaška zgodovina« (Slovenské dejiny). Razvoj otroške osebnosti pa je na svojevrsten način zajel in opisal prof. dr. Anton Weis-Nägl.

Nenavadno ploden pa je bil zadnji čas za otroško književnost. Maria Razusova-Martakova, priložnostna pesnica in prevajalka, je izdala knjigo »Od pomladi do zime« (Od jara do zimy), ki je zasnovana v duhu sodobne mladinske literature, podčrtavajoč nadprirodne prvine. Imenoma moramo navesti tudi J. Vodražka »O strahu«, E. Philadelphia »Trije dečki modrijani« (Traja chlapani mudraci), J. Zvonarika (o. sv. Ilju) itd.

Med prevajalci se je zaslužno vpeljal nežni lirik Koloman Geraldini, ki je prepesnil zbirko slovenskih modernih pesmi pod naslovom »Pesmi izpod Triglava« ter prevedel Sedmakovo povest »Kaplan Martin Čedermac«. Geraldini ima vse pogoje za uspešno prevajanje in razlaganje pomembnih del iz slovenske književnosti. Njegovi prevodi so doživeli velik odmev v občinstvu in dobre ocene.

Med znanstvenimi knjigami lahko imenujemo tudi zdravniško knjigo J. Ledenyga »Taje za raztelesenje« (Pitevné cvičenia), katerih tretji del je izšel. V. Pražak v podrobnostih raziskuje tujerodne motive v slovaški ljudski umetnosti. »Italijanski ornamenti v slovaških ljudskih našivnih« (Taliánské ornamenti v slovenskej ľudovej výšivke). Narodno gospodarsko literaturo bogati knjiga V. Žufa »Podjetje — živ organizem« (Podnik — živý organizmus). Zaslužno delo izpolnjuje Narodopisni zbornik (Narodopisný sborník) kakor tudi Filozofični zbornik (Filozofický sborník), združujoč elito mladih filozofov, ki hočejo ustvariti filozofsko doktrino v duhu slovaškega narodnega genija. »Pravila slovaškega pravopisa« (Pravidla slovenského pravopisu), ki jih izdaja Matica, napredujejo dalje ter utrjujejo slovaške jezikovne zakone.

Voditelj ameriške delegacije, predsednik Slovaške Matice in priznani pisatelj in umetnik J. C. Hronský je oživel svoje spomine na življenje in usodo ameriških Slovakov v knjigi »Pot po slovaški Ameriki« (Cesta slovenskou Amerikou). Ni to samo pestra podoba, temveč obenem tudi živa evokacija. Najlepše strani so tiste, kjer Hronský opeva domotožje po Slovaški, ki se je v daljavi še bolj razrastlo. Je to nov razvoj slovaške potopisne literature, ki se odmika puhlemu komentiranju in izpisovanju podatkov. Kakšen razvoj je prešel Hronský pri nas od — Kompanka!

Samo nekako mimogrede omenjamo še gledališko igro J. Hollega »Černova«. Gledališke in zlasti ljudske igre pri nas kar cveto. Lahko bi jih navedli imenoma kar cele serije. Nanje ima monopol založba Urbanek v Trnavi.

Iz rokopisa T.D.